

МОВА ПУБЛІЦИСТИЧНОГО Й ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

УДК 811.161.2'373

Н. Г. Майборода

МОВЛЕННЄВА СТИЛІЗАЦІЯ У ТВОРАХ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА

Розглянуто поняття стилізації, визначено засоби стилізації художнього тексту, які Володимир Даниленко використовує для створення мовленнєвого портрета персонажа.

Ключові слова: стилізація, індивідуалізація мовлення, мовленнєва характеристика, типізація персонажів.

Рассмотрено понятие стилизации, выявлены средства стилизации художественного текста, используемые Владимиром Даниленко для создания речевого портрета персонажа.

Ключевые слова: стилизация, индивидуализация речи, речевая характеристика, типизация персонажей.

The concept of stylization is considered and the peculiarities of its application as a stylistic device are determined in the paper. The main task of this phenomena is to show realistic portraits of the characters.

Keywords: stylization, individualization of speech, speech characteristics, typing characters.

Характеристика взаємовідношень художньої мови з загальнолітературною, зокрема з розмовним її стилем, є одним із актуальних напрямів досліджень в українській лінгвостилістиці. Ця проблема також тісно пов'язана з дослідженням індивідуального стилю письменника, специфіки авторської художньої мови, адже індивідуально-художня манера творчості письменника значною мірою характеризує мовний контекст усієї епохи.

Важливим складником художньої мови є стилізація. Вона відіграє значну роль у формуванні індивідуально-авторського стилю письменника. Це яскравий засіб художнього зображення, що допомагає письменникові рельєфно відтворити ситуацію,

© Майборода Н. Г., 2013

соціальне середовище, особливості мислення і психології персонажів через особливості їх мовлення.

Мовознавці визначають термін «стилізація» як «свідоме наслідування того чи іншого стилю (жанру); відтворення зовнішніх, формальних ознак, притаманних мові певної історичної доби, соціального середовища, якогось письменника; стилізація лежить в основі оповідних жанрів та пародії» [6, с. 174]. Як слушно зауважує російський дослідник В. Троїцький, «стилізація – не випадкове наслідування, а навмисне використання стилю для зображення життєвих явищ, утілених у ньому» [8, с. 168]. Крім жанрової та історичної (наслідування мовленнєвих засобів, характерних для певного жанру чи історичної епохи), деякі дослідники розглядають як один із видів стилізації колективні й індивідуальні відхилення від літературної норми. До колективних належать просторіччя, діалекти, жаргони, арго, сленг; індивідуальними вважають вільну розмовну мову, ламану мову, дитячу мову, дефекти мовлення, помилки у вимові та написанні. Автори використовують ті або ті з названих відхилень як основний мовний матеріал (стилізація цілого твору), для мовленнєвої характеристики персонажа, як окремі включення (для надання колориту).

Одним з яскравих прикладів стилізації у художньому тексті є стилізація мовлення, використована авторами для створення мовленнєвого портрета персонажа.

Мета нашої роботи полягає у визначенні засобів стилізації мовлення персонажів та їх функцій у мові творів Володимира Даниленка.

Коли йдеться про стилізацію мовлення персонажів, питання мовного дизайну для В. Даниленка має виняткову вагу й відображається на формі творів письменника та на стилі творення лінгвотипів його персонажів. Лінгвотипологія персонажів Даниленкової прози спирається на співвіднесеність образу із певним соціокультурним прошарком. На формування мовного субкоду персонажа впливають його вік, стать, соціальне походження, професійна приналежність, рівень освіти і культури. Національна ознака мовлення персонажа також є частиною його мовленнєвої характеристики.

Особливістю мовних партій персонажів-інтелігентів є прозоре наближення до пласти авторського мовлення у формальному

і змістовому аспекті. Інтелектуальність мовлення забезпечує книжна лексика, спеціальна термінологія, антропоніми – прізвища видатних художників, музикантів, науковців: У *Горовиця* був прекрасний звук. Особливо в басах. Такі насичені баси, як у Горовиця, я більше ні в кого не чув. З такими басами він був недosoсяжний у виконанні органного *Баха* [4, с. 39]; – Ну що ж, Кевіне, – розважливо мовив *Сікорський*, – як особа, крайня в усіх прорахунках конструкторів, маркетологів і моїх особисто, скажи остаточний вердикт. Що означає для нас поява гелікоптера *П'ясецького*? [2, с. 263]. Ужита в побутових ситуаціях, така лексика може входити до складу іронічного контексту: Якби серед усіх фобій у психіатрії треба було дати назву страху, пов’язаного з газовою плитою, то кращої назви за комплекс *Луня годі* й шукати [4, с. 17].

Оригінальний В. Даниленко й у відтворенні мовлення школлярів-підлітків. Безпосередність дитячих суджень про мову створює неповторний стилістичний ефект: – *A ти з села, Гасюк?* – *Я із станиці.* У нас навіть мова своя – станична балачка, якої ти не зrozумієш. – *Як французька?* – *Та яка французька! Краща!* Французи картавлять і гундосять. *A в станиці говорять гарно* [2, с. 36]. У мовленні підлітків відбуваються й лексичні новотвори, і сленг, специфічна вимова слів (*пепсіколка* – дівчина підліткового віку, *гупанці* – дискотека, *потоптатися* – потанцовувати, *дуст* – самогон, *бъозник* – день народження, *само собейшин* – само собою тощо). Молодіжний сленг характеризується, з одного боку, дистанційованістю від загальноприйнятої мови оточення, з іншого – лексична парадигма цього соціотипу використовується у слововживитку інших соціальних верств, зокрема жінок легкої поведінки: *Хуліганиши, пацан!* [1, с. 21]; *Пацан, ти такий класний!* [1, с. 22]; *Ти сячу баксів на всю ніч* [1, с. 28] тощо.

До натуралізації мовлення вдається В. Даниленко, зображуючи й декласовані елементи – злочинців та вуличників. Арго не лише типізує мовлення декласованих верств, а й створює ефект відокремленості мовлення: *Він не переставав шарити по його хаті* [1, с. 108]; *Він не встиг і оком моргнути, як його обчистили* [1, с. 156]; *В каталајску його! На нари!* [1, с. 24]; *Гаплик тобі буде!* [1, с. 32]; За такіє штучкі і в расход пустіть можна [1, с. 245] тощо.

Варто відзначити також активне вживання професіоналізмів як показників професійної належності персонажів. Так, мовними маркерами працівників конструкторського бюро І. Сікорського є слова та словосполучення на зразок: *Після цього Сікорський оформив замовлення на трициліндровий двигун повітряного охолодження* [2, с. 66]; *Ігор запустив і почав додавати обертів, але гвинти не крутилися. Пас ковзав по шківах* [2, с. 68]; *Забив дерев'яного кілка у внутрішній вал* [2, с. 69]; *Регулювання елеронами здійснювалось ручкою ліворуч* [2, с. 77] тощо.

Одним із засобів стилізації мовлення персонажів у творах В. Даниленка є відтворення індивідуальних особливостей їх мовлення. Серед них можна виділити:

1. Мовлення з акцентом – характерне для персонажів-іноземців: – *Я, Ізабела фон Дрінкер-Шнапс, пріглашайт вас к себе на ужін* [1, с. 154]; – *Вам напівайт віно?* [1, с. 155]; – *Можеш взят бутерброд, – накидаючи на голе тіло халат, сказала фон Дрінкер-Шнапс* [1, с. 156]; – *У цябе жонка йосиць?* – запитала Ігоря висока кряжиста молодиця [2, с. 128]; – *А в гетага?* – кивнула на Панасюка [2, с. 128]; *Живот аб живот пацерці, і ня будзіць балець да съмерці*, – зміряла його з голови до ніг молодиця [2, с. 128] та ін.

2. Вкраплення іншомовних слів та виразів: – *Гутен абенд!* – стримано посміхнулась вона [1, с. 154], що з німец. – «Добрий вечір!»; – *Бітте!* – гукнула Ізабела фон Дрінкер-Шнапс [1, с. 154], що з німец. – «Прошу!»; – *Дарф іх цу тіш біттен*, – жестом запросила його до столу [1, с. 155], що з німец. означає «Прошу до столу»; – *Гут,* – сказала Ізабела фон Дрінкер-Шнапс. – *Бай унс іст лібе ауф зібен мінутен* [1, с. 155], (німец. «Добре, у нас буде кохання на сім хвилин»); – *Ордунг мусс зайн*, – відповів *Отто Штрудель* [1, с. 181], що з німец. – «Має бути порядок»; *І скільки Гопкало його не вмовляв, гер Отто відповідав у ритмі військового маршу:* – *Найн! Найн! Найн!* [1, с. 181] (німец. «Hi! Hi! Hi!»). Наявні в тексті й вкраплення з італійської та польської мов: – *Сі, сеньйор,* – відповів *Марчелло Папарацці* [1, с. 183] (італ. – «так»).

Для позначення вибачення вжито вкраплення з різних мов: *пшепрашам* (пол.), *пардон* (фр.), *соррі* (англ.): – *Пшепрашам, пане?* [2, с. 155], – *Пардон, мадам!* – розштовхуючи натовп, до Кароліни пробрався слизький тип із маленькими закрученими вусиками

в сюртуку й капелюсі [2, с. 94]; – *Coppī, забув як вас звати... – зморщив лоба і заворушив пальцями* [2, с. 121].

3. Мовлення російськомовних персонажів.

Персонажі творів В. Даниленка настільки різноманітні, що навіть російськомовні дуже відрізняються один від одного. Вони різні: москвичі – окремо, всі інші – окремо. Найбільш яскравим прикладом мовлення москвичів є мовлення Акуліни Курочкіної з роману «Кохання в стилі бароко». Особливості її мовлення виявляються у таких контекстах: *Альо, Вань! Я в Києві! Да! Да! Кааненіша! Ну ета проста аут! Я всею от них ажидала, но не тако-ва же!* Представляєш, ані даже с саабакамі разговариваю на українском языке! [3, с. 194]; *Ет я са сваімі маасковскімі тара-канамі* [3, с. 194]; – *Ат вашева прянішнава барока уже тааааш-ніт, – сказала у Михайлівському соборі вона* [3, с. 194]; *Меня не інтересует ваше. Пкааажите мне наше* [3, с. 194]; – *В Мааскве, дарагуша, всю па-другому, – поважно мовила вона. – В Мааскве люди серыйозниe. Да и с какой стати улибаться-та? Вааакруг адні врагi: амерікоси, паалякі, грузіни, прібалти да ви єщо са своєй мовай* [3, с. 195]; – *А пааачему так мало russkava?! Пааачему так мала-та?* – закричала вона [3, с. 196]; *Млаадой чесек, пааа чьом маатрьошка?* [3, с. 197]; *Я прiехала, штоби отдахнуть от пiтерских прахiндесев i паавазмущацься хахламi* [3, с. 197].

У кожному з прикладів бачимо характерне для москвичів «акання» (ажидала, дарагуша, russkava та ін.) та значно подовжений [a] у словах (кааненіша, гаалодніe, пааачему, паавазмущацься), наявне також характерне «з’їдання» звука між двома приголосними (пкажітє, младой); у багатьох випадках додається властивий лише мові москвичів постфікс –та у кінці слова (єдєшь-та, улибаться-та, мала-та).

Мовлення інших російськомовних персонажів передано в таких контекстах: – *Хочу увідеть рускіe танкі на Бродвее,* – замріяно мовив Рюмочкин [1, с. 184]; *Пойдьом, Бенчик, в етом зале правди нет!* [1, с. 52]; *Скажите, мілейший, как пройти на улицу Мира?* [1, с. 215]; *Шо ви, я совсeм не тот, за каво ви меня прiнiмаєте. Я з Дебальцево* [1, с. 215]; – *Пожалуй, это едiнст-венний самостоятельный шаг в ево жiзнi,* – погодився Петров [1, с. 244]; – *Собствено, это не ево стiль,* – поставив на стiл порожню склянку з льодом Іванов [1, с. 244]; – *I так, господа, подвeдьом iтогi,* – байдоро мовив Петров [1, с. 246]; – *Tiше, он за*

соседнім століком, – захихотіли й перейшли на шепіт вони [1, с. 291]; *У меня есть нeопровержимое данное о насильственной украинизации восьмидесятилетней енакіевской старушкі* [1, с. 321]; – *Господін президент, – нарешті прийшов до тями один «русій товаріщ», – ви, наверное, знаєте наші можливості. Так вот... – зробив затяжну паузу. – Нас інтересует ваш хіміческий комбінат. Ви знаєте, какой...*[1, с. 369].

Отже, російське мовлення в тексті передано за допомогою української графіки. Мовлення москвичів значно відрізняється від інших і має свої особливості. Воно виступає як засіб стилізації мовлення в тексті й одночасно додає яскравості творам письменника.

4. Уживання специфічних слів, характерних для конкретного персонажа (слова-паразити).

Одним із найбільш ефективних виражальних засобів для зображення культурно-освітнього рівня, соціального стану персонажів та характеристики соціуму, до якого ті належать, є вживання позанормативних елементів. Герої творів В. Даниленка – представники різних соціальних прошарків. Автор ретельно виписує мовний статус кожного персонажа.

У мовленні персонажів В. Даниленка трапляються слова-паразити, тобто такі, що не несуть певного смыслового навантаження й використовуються переважно для зв'язування інших слів. Ці слова приживаються в лексиконі людини. Їх уживання стає звичкою. Вони бувають абсолютно безглуздими, часто збивають співрозмовника з думки і заважають розумінню сказаного. Слова-паразити наявні в мовленні таких персонажів:

– Сарихана: *Щоб ми ще й за межу цеє самое сварились* [1, с. 74]; *Ну, хай ми освоїмо спочатку Місяць, а вже потім візьмемось за цеє самое* [1, с. 76]; *Цей Жовтяк, чи як там його, цеє самое вонше обарзел* [1, с. 78];

– Антона Попика: – *Чуйте, вам треба написать, оцего, привітання, –* сказав Попик [1, с. 306]; *Та краще хай ця робота пропаде, ніж він, чуйте, буде гніватись, викликати всіх до себе в кабінет і, оцего, розбивати чашки чи кидати вазони у вікна, як він, чуйте, любить робить, коли гнівається, бо, чуйте, оцего вам – не оцего* [1, с. 307]; – *Чуйте, матінка вже згадала про нас і зараз почнеться оцего, –* радісно повідомив Попик [1, с. 360]; *Писала, оцего, лекції для матінки Пусі* [1, с. 361].

– Акуліни Курочкіної: Заканчується бульвар Тараса Шевченка і починається, блін, бульвар Лесі Українки! [3, с. 197]; Дик я, Вань, думала, шта Кіев – ет, блін, мать гарадов русских [3, с. 197].

Таким чином, слова-паразити опукліше характеризують кожний із персонажів, ужиті для показу інтелектуального й культурного рівня цих героїв, їх соціальної приналежності.

Окрім згаданих вище прикладів мовної стилізації, маємо не менш приметні мовні партії – чи то Сарихана та його слуг із добре вгадуваним суржиком: – Забавне предложеніє, – засопів Сарихан [1, с. 75]; Якщо вас хтось зобидить або обдурить, то дзвоніть, не стисняйтесь! [1, с. 76], чи то персонажів із влучними діалектно-просторічними словами та зворотами: I то файнно [1, с. 217], де файнно – «добре»; – A най тебе квочка копне! [1, с. 218], де копне – «клюне», – Пойду я вже, мабіт, спат, – сказала баба Павця. – Ти постелі на якомус слончику і дай радно, щоб я укрілас [4, с. 63].

Відтворення навмисне створених автором соціальних ознак дискурсу певного персонажа, вигаданих мов або їхніх елементів, таких, як, наприклад, спеціальна мова «МОБЛЯ», також є частиною мовленнєвої характеристики персонажів, зокрема мовлення Сарихана: Всепродамбля! [1, с. 35]; Раданах! [1, с. 35]; Всінах! [1, с. 35]; Постокабля! [1, с. 36] тощо.

Прикладом витонченої стилізації орієнタルної поетики є роман «Газелі бідного Ремзі», витриманий у форматі сатиричного роману. Одним із об'єктів авторської сатири є національна ментальність, зокрема національне самоприниження, виражене в зневажанні рідної мови.

Головним героєм роману є хан Хаджи Селім Герай I, чудово реанімований у сучасній Україні. До всього, кримський правитель лишив після себе гарні ліричні вірші і став відомим в ісламському світі як поет Ремзі. Вимисел Ремзі як головного героя та одночасно оповідача роману дозволив створити тонку, грайливу стилізацію орієнタルної поетики, яка вирізняє роман та надає йому характерності. Через уживання відповідної лексики та образності, через наслідування знаменитої орієнタルної риторики автор передає дух Сходу: *Твої губи – стиглий інжир з бахчисарайського базару, а легкі кроки і сміх – дзвін монет у гаманці молодого бея – вчуваються мені тут, у країні гяурів* [1, с. 3]; Послухай, мій пухкий кийику з губами, солодими за татли, що було після того [1, с. 428]. Як відзначає літературознавець Я. Поліщук,

«орієнталістика Даниленка, вкладена в уста Ремзі, добре відзеркалює власну мовленнєву убогість персонажів, що репрезентують загадкову для хана країну гяурів. Відтак напрошується парадоксальний, з першого погляду, висновок, що справжнім героєм роману, попри всю екстравагантність цього персонажа, є не хан Хаджи Селім Герай I, а мова, котру автор так майстерно інструментує» [7].

Отже, основними функціями введення в текст стилістичних прийомів відтворення індивідуального мовлення персонажів є експресивна й характерологічна, які у творах В. Даниленка вказують на соціальний, територіальний і гендерний фактори. Засоби відтворення індивідуального мовлення персонажів у творах письменника передають емоції героїв, їхню оцінку дійсності; описують їхній соціальний статус і положення в суспільстві. Це дозволяє письменнику дати повну і всебічну характеристику своїм персонажам.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Даниленко В.** Газелі бідного Ремзі / В. Даниленко. – Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2008. – 488 с.
2. **Даниленко В.** Капелюх Сікорського / В. Даниленко. – Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2010. – 290 с.
3. **Даниленко В.** Кохання в стилі бароко / В. Даниленко. – Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2009. – 300 с.
4. **Даниленко В.** Тіні в маєтку Тарновських / В. Даниленко. – Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2012. – 180 с.
5. **Даниленко В.** Кіевський мальчик / В. Даниленко // Квіти в темній кімнаті: сучасна українська новела; [упоряд., передм., літ. ред. В. Даниленка]. – К.: Генеза, 1997. – 432 с.
6. **Єрмоленко С. Я.** Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
7. **Поліщук Я.** Східний диван Володимира Даниленка [Електронний ресурс] / Я. Поліщук. – Режим доступу: <http://www.vsiknygy.net.ua/>
8. **Троицкий В. Ю.** Стилизация / В. Ю. Троицкий // Слово и образ: сб. статей / сост. В. В. Кожевникова. – М.: Просвещение, 1964. – 288 с.

Надійшла до редколегії 04.11.2013